

Казаків Володимир Леонідович

кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму та економіки
Криворізького державного педагогічного університету, Кривий Ріг, Україна;
найкращий гід України 2021 року за версією Ukraine Tourism Awards

E-mail: vl.kazakov1970@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0340-2107>

Scopus: 57817809100

Щука Галина Петрівна

докторка педагогічних наук, професор, професор кафедри географії та туризму
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, Берегове, Україна

E-mail: galina_shchuka@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4368-5081>

Researcher ID: AAE-5021-2022

**Неформальна підготовка туристичних гідів в Україні:
стан і проблеми**

У статті досліджено сучасний стан підготовки туристичних гідів в Україні та проаналізовано роль неформальної освіти у формуванні їх професійних компетентностей. Актуальність дослідження зумовлена дефіцитом висококваліфікованих гідів, що посилюється внаслідок пандемії та повномасштабної війни, а також невідповідністю між вимогами туристичного ринку та можливостями формальної системи вищої освіти. Зазначено, що підготовка фахівців у закладах вищої освіти здійснюється в межах спеціальності «Туризм та рекреація», однак екскурсійна діяльність представлена обмеженою кількістю навчальних дисциплін і практик, що не відповідає вимогам підготовки гідів.

У роботі розглянуто основні форми неформальної підготовки туристичних гідів, які реалізуються громадськими організаціями, кафедрами закладів вищої освіти, суб'єктами туристичного бізнесу та органами державної влади. Проаналізовано зміст і структуру навчальних програм, їх тривалість, методичне забезпечення та практичну спрямованість. Встановлено, що такі програми відіграють важливу роль у формуванні професійних компетентностей майбутніх гідів, проте характеризуються значною варіативністю та відсутністю єдиних стандартів підготовки. Окрему увагу приділено проблемам нормативно-правового забезпечення професії туристичного гйда, зокрема відсутності професійного стандарту та окремої освітньої спеціальності у системі вищої освіти.

Обґрунтовано необхідність модернізації системи підготовки туристичних гідів шляхом розробки національного професійного стандарту, гармонізованого з європейськими вимогами, створення освітнього стандарту та уніфікованих програм навчання. Перспективним напрямом визначено інтеграцію підготовки гідів у систему вищої освіти через запровадження спеціалізації або мікрокваліфікації в межах спеціальності «Туризм та рекреація» у співпраці з громадськими організаціями та туристичним бізнесом.

Ключові слова: туристичний гід, екскурсійна діяльність, екскурсія, неформальна освіта.

Вступ. На сучасному етапі розвитку туристичної галузі України однією з ключових проблем залишається недостатній рівень кадрового забезпечення, що проявляється у дефіциті висококваліфікованих фахівців (особливо у прифронтових регіонах), невідповідності професійної підготовки вимогам ринку праці та повільній адаптації освітніх програм закладів вищої освіти (ЗВО) до динамічних змін у сфері туризму. Відтік кваліфікованих кадрів в екскурсійній галузі розпочався ще в період пандемії та суттєво посилюється з лютого 2022 року. Сьогодні спостерігається критичний дефіцит туристичних гідів, який після завершення війни, на тлі зростання вимог і очікувань споживачів, а також прагнення України повернутися на міжнародний туристичний ринок, може перерости в серйозну проблему як для окремих туристичних підприємств і дестинацій, так і для туристичної сфери країни в цілому.

В Україні склалася різновекторна система організації підготовки туристичних гідів. Навчання туристичних гідів здійснюється в межах співпраці кількох зацікавлених суб'єктів: закладів вищої освіти (ЗВО), громадських організацій, окремих кафедр ЗВО (через надання додаткових освітніх послуг),

приватних суб'єктів туристичного бізнесу (туроператорів) та регіональних органів державної влади. Найбільш ґрунтовні засади підготовки туристичних гідів є в ЗВО, де реалізуються акредитовані освітні програми.

Проте, єдиний державний стандарт професії туристичного гіда відсутній. І це є однією з причин існування значної кількості суттєвих недоліків у їх роботі: недостатнє володіння інноваційними технологіями, відсутність знань щодо започаткування власної діяльності у сфері гідівського бізнесу, невміння застосовувати сучасні маркетингові інструменти в екскурсійній справі, а також низький рівень професійної компетентності та майстерності. Очевидно, що це зумовлює необхідність відповідної трансформації освітнього процесу з метою підготовки фахівця, спроможного на високому рівні надавати сучасні екскурсійні послуги та ефективно здійснювати діяльність туристичного гіда в екскурсійній діяльності.

Зокрема в ЗВО підготовка кадрів для туристичного ринку здійснюється в межах спеціальності J3 «Туризм та рекреація», яка орієнтована на формування у здобувачів компетентностей для здійснення різнопрофільної професійної діяльності у сфері туризму та екскурсійної діяльності зокрема. Ознайомлення майбутніх фахівців з професійною діяльністю туристичного гіда зазвичай здійснюється в межах однієї навчальної дисципліни – «Організація екскурсійної діяльності» та інколи спеціальної навчальної практики, що є вкрай недостатнім за обсягом годин і не відповідає європейським нормам FEG.

Відтак, виникає необхідність модернізації професійної підготовки туристичних гідів вимогам ринку праці, що в консервативній системі вищої освіти зробити досить складно. Відповідно, саме неформальна освіта в сучасних умовах виступає гнучким інструментом адаптації професійних компетенцій до актуальних вимог індустрії гостинності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розуміння змісту екскурсійної діяльності та послуг зробили С. Галасюк, В. Кіптенко, О. Малиновська, О. Каролоп, О. Король, Н. Леоненко, Н. Нездоймінов, Н. Аксьонова, Б. Опря, М. Поколодна, Л. Слатвінська, Т. Чернишова, Т. Сокол, екскурсоводства як науки В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська, І. Чагайда, С. Грибанова, історії екскурсійної діяльності в Україні – В. Федорченко, О. Костюкова, Т. Дьорова, М. Олексійко. Усі наведені джерела характеризуються своєю подібністю та загально прийнятим змістом розкриття теми сутності та типології екскурсій, принципів їх розробки, прийомів і техніки проведення. Для загальних навчальних цілей це є достатнім і класичним.

Мета та завдання дослідження. З огляду на вище сказане визначена актуальна наукова проблема, розв'язання якої становить мету даного дослідження, а саме – виявлення ключових чинників, що забезпечують результативність підготовки туристичних гідів на неформальній основі. Завданнями дослідження є аналіз сучасного стану й наявних проблем неформальної підготовки туристичних гідів, визначення змісту їх професійної підготовки, кваліфікаційних вимог до фахівців цього профілю, спеціальності, у межах якої здійснюється така підготовка.

Матеріали та методи дослідження. У ході дослідження застосовувалися такі методи: опрацювання й аналіз наукових джерел, групування та систематизація здобутої інформації, порівняльний аналіз, синтез і індукція, емпіричний (особиста багаторічна екскурсійна практика Казакова В.Л. як найкращого гіда України 2021 року за версією Ukraine Tourism Awards (Ukraine Tourism Awards, 2021), а також моделювання та узагальнення.

Результати дослідження. Екскурсійна діяльність (справа) є доволі сталим різновидом туристичної сфери. Останніми роками екскурсійна діяльність перебуває на етапі активного переосмислення та реформування. Трансформується сутність понять «екскурсовод» та «туристичний гід», явища та характерні ознаки сучасної екскурсії, встановлюється співвідношення дефініцій, підводяться наукові засади екскурсійної діяльності наявними практиками, розробляється професійний стандарт туристичного гіда, розглядаються інновації у екскурсійній справі.

Не зважаючи на постійну потребу туристичних гідів у бізнес сфері та усталеної позиції професії гіда на туристичному ринку в системі вищої освіти України «туристичний гід» відсутній у вигляді окремої освітньої спеціальності в Переліку галузей знань і спеціальностей, відповідно до якого здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Проте в Національному класифікаторі професій ДК 003:2010 та її кваліфікаційних характеристиках в Класі 3414 «Консультанти з подорожей та організатори подорожей» вказується професійна назва роботи 3414 професія туристичного гіда зі старою назвою «Екскурсовод» (код 3414) (Національний класифікатор професій, 2024). При цьому професійного стандарту туристичного гіда на сьогодні в Україні не існує, що наприклад в ЗВО, не дозволяє здобувачам вищої освіти присвоювати професійну кваліфікацію за підсумками навчання на бакалавраті або магістратурі.

Слід зазначити, що професії, які пов'язані з екскурсійною діяльністю зустрічаються в Національному класифікаторі професій ДК 003:2010 та її кваліфікаційних характеристиках ще у трьох місцях. У Класі 2481.1 «Наукові співробітники (туризмологія, екскурсознавство)» вказуються на такі види професійних робіт як «Молодший науковий співробітник (туризмологія, екскурсознавство)», «Науковий співробітник (туризмологія, екскурсознавство)», «Науковий співробітник-консультант (туризмологія, екскурсознавство)». Клас 2481.2 «Туризмознавці» представлений професією «Екскурсознавець». Однак практичної реалізації подібних професій з екскурсійної справи через науку в Україні нам не відомо. Третій Клас, де можлива реалізація професії туристичного гіда – 5113 «Супроводжувачі у подорожах» з професійним видом робіт «Груповод» (Національний класифікаторі професій, 2024). Якщо перші два класи професій дотичні вищій освіті, то професія груповода передбачає освітню підготовку не вище рівня фахової перед вищою освіті рівня коледжу.

Поняття «туристичний гід» є сучасним європейським терміном, який відображає професію із розробки і проведення екскурсії, надання комплексної екскурсійної послуги туристам та послуги супроводу групи у поїздках, забезпечення знань, емоцій і вражень у туристів. Донедавна у екскурсознавчій літературі та екскурсійній практиці використовувався термін «екскурсовод». Наразі його можна вважати застарілим, що вимагає відмови від його застосування.

Однією з проблем підготовки туристичних гідів в Україні є те, що кваліфікаційна характеристика фахівця туристичного гіда в Україні на сьогоднішній день відсутня. Професійний стандарт за професією «Туристичний гід» в Україні лише з листопада 2025 року почав розроблятися Всеукраїнською асоціацією гідів у співпраці з Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України та Державним агентством розвитку туризму (ДАРТ) при Міністерстві інфраструктури України, базуючись на європейському стандарті EN 15565. Цей стандарт покликаний означити ключові компетенції, знання та навички гідів, включаючи вимоги до безпеки, культурного спадщини та обслуговування клієнтів, що дозволить уніфікувати якість послуг та сприяти професійному зростанню галузі. Рішення щодо розробки професійного стандарту туристичного гіда є важливим стратегічним кроком у напрямі розбудови сучасної європейської системи професійної підготовки туристичних гідів в Україні та створення цілісної й уніфікованої архітектури кваліфікацій у сфері туризму й гостинності (Європейський стандарт..., 2008).

Спостерігається невідповідність: з одного боку на державному рівні професія туристичного гіда у цілому визнана, але у системі вищої освіти їх підготовка майже відсутня через брак окремої освітньої спеціальності. Звідси ми спостерігаємо перехід навчання на туристичного гіда із формальної освіти в ЗВО до установ і організацій, які провадять неакредитовану освітню діяльність, через що їх можна віднести до суб'єктів неформальної освіти.

Неформальна підготовка туристичних гідів в Україні відбувається на 4-х освітніх ланках: 1) на платформах громадських організацій таких як Всеукраїнська асоціація гідів (ВАГ) та НТОУ (Національна туристична організація України); 2) неформальної освіти на спеціальних курсах при кафедрах ЗВО на комерційній основі; 3) неакредитованої освіти в рамках економічної діяльності суб'єктів туристичного бізнесу (туроператори, турагенства); 4) підготовка туристичних гідів, яка ініційована органами державної влади.

Підготовка туристичних гідів в громадських організаціях. Яскравими прикладами тут виступають Всеукраїнська асоціація гідів (ВАГ) та Національна туристична організація України (НТОУ).

Зокрема на освітній платформі Академії НТОУ існує навчальний курс «Туристичні гідів», який спрямований на фахову підготовку екскурсоводів і гідів, які працюють із різними групами туристів. Учасники опановують основи розробки екскурсійних маршрутів, побудову та методику проведення екскурсії, методи ефективної подачі інформації й особливості взаємодії з аудиторією. У програмі також розглядаються питання керування групою, дотримання таймінгу, застосування візуальних матеріалів і сучасних засобів презентації. Значна увага приділяється етичним стандартам, забезпеченню безпеки туристів і діям у нестандартних ситуаціях. Курс допомагає перетворювати сухі факти на цікаві розповіді та формувати професійний образ гіда, якому довіряють клієнти й охоче рекомендують іншим мандрівникам. Також серед тем, які пропонуються до опанування є розгляд екскурсійного потенціалу України. Базовими є теми сутності екскурсії, їх основних типів, ознак і функцій, сучасного стану екскурсійної справи та її значення, інновацій в екскурсіях, розгляд конфліктних ситуацій, іміджу та репутації гіда, сучасні технології та оснащення в роботі гіда (Вимоги до..., 2020; Туристичні гідів..., 2020).

Серед викладачів є практикуючий гід і володарка відзнаки «Кращий гід» від Ukraine Tourism Awards 2020 А. Калетинська. За підсумками навчання та успішного проходження контрольного тестування надається сертифікат з невеликим обсягом академічних годин – 15 (0,5 кредити ECTS). Це дещо знижує

вагу такого сертифікату через його малий обсяг годин. Перевагою навчального курсу НТОУ є достатній набір тем для роботи гіда, наявність викладача-практика. Недоліком є незначна кількість годин курсу, відсутність екскурсійної практики та підсумкового проєкту розробки нової екскурсії слухачами.

Всеукраїнська асоціація гідів пропонує кілька варіантів формування компетентностей туристичного гіда з нуля, а також можливості пройти підвищення кваліфікацій. Громадська спілка ВАГ є суб'єктом навчання та підвищення кваліфікації згідно КВЕД 85.59. Для підвищення кваліфікації пропонуються обсяги навчання від 0,1 до 1,0 кредити ECTS на загальні теми екскурсійної справи та тематичні курси, наприклад за напрямом «Півний гід» та «Інтерпретація історичної, культурної та природної спадщини».

Базовим курсом з навчання на туристичного гіда ВАГ пропонує один дистанційний навчальний курс за напрямом «Туристичний гід». За програмою курсу передбачається розгляд таких тем як організація проведення екскурсій, навчально-методичні настанови та рекомендації щодо методики показу та розповіді під час екскурсії, вивчення туристичної дестинації, вивчення особливостей геологічного, географічного, історичного та етнографічного розвитку України. Okремо для гідів Києва пропонується навчальний курс «Туристичний гід міста Київ» (Всеукраїнська асоціація...; Громадська спілка...).

Приклад регіональної підготовки туристичних гідів для власної туристичної дестинації може слугувати діяльність Громадської спілки «Асоціація гідів Одеси». При спілці відкрито Одеський туристичний навчальний центр, який є акредитованим навчальним центром при НТОУ з підготовки туристичних гідів за програмою навчання і кваліфікації відповідно до вимог ДСТУ EN 1565:2016. Навчальні курси функціонують на постійній основі і розраховані на 7 місяців підготовки. Складовими програми є теоретичні та практичні заняття, проведення яких забезпечують кваліфіковані викладачі, провідні практикуючі екскурсіводи Одеси, через систему лекцій, майстер-класів, тренінгів тощо. Форма навчання – змішана. Розглядаються наступні теми: сучасні методи і технології організації екскурсійної роботи, методика проведення екскурсій, психологія відношень зі слухачами, основи ораторського мистецтва, складання первинної документації екскурсії, теоретична основа топових екскурсій, поглиблене вивчення історії Одеси та Північного Причорномор'я. Додатково слухачі опановують низку загально організаційних питань: основи підприємництва, діяльність туроператорів і турагентів (приймаючих), менеджмент і маркетинг у туризмі, основи ефективної комунікації, маркетинг у соцмережах. Навчальний процес передбачає майстер-класи й практичні заняття, авторські тематичні лекції. Заняття проводять експерти, краєзнавці, науковці профільних ЗВО, провідні гіді-екскурсоводи Одеси. Особам, які успішно пройшли атестацію за професійною програмою, видаються сертифікати та бейджі (Сертифіковані курси...).

Розглянуті навчальні програми від громадських організацій в Україні не є акредитованими та не мають ліцензій. Тому вони можуть розглядатися лише як варіант неформальної освіти для усіх охочих стати туристичним гідом. Для здобувачів вищої освіти в ЗВО і викладачів кафедр подібні навчальні курси можуть розглядатися як додаткова освіта до університетських курсів з екскурсійної справи та форма підвищення кваліфікації. Okремі ГО в дестинаціях готують туристичних гідів переважно для потреб регіону й ведуть реєстр сертифікованих гідів.

Підготовка туристичних гідів на спеціальних курсах кафедр ЗВО України. В Україні прикладами такої практики можуть слугувати досвід Львівського національного університету ім. Івана Франка та Криворізького державного педагогічного університету. Відомі курси підготовки гідів в Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького, школа екскурсіводів у Київському політехнічному інституті ім. Ігоря Сікорського.

Так у 2020 році на базі кафедри туризму Львівського національного університету ім. Івана Франка пропонувалося навчання на курсах гідів-екскурсоводів містом Львовом. Тривалість навчання 4 місяці. Після завершення навчання передбачається підсумковий іспит і отримання слухачами сертифікату, який дає право проводити екскурсії. Навчальна програма курсів розроблена згідно міжнародного стандарту UNI EN 1565:2008 Tourism services – Requirements for the provision of professional tourist guide training and qualification programmes (EN 1565:2008), яка реалізується Європейською федерацією асоціацій туристичних гідів (FEG) (Європейська федерація...). Тематичний план курсу передбачає опанування наступних тем: географія, історія і архітектура Львова, некрополістика, мистецтво і культура, релігієзнавство, професійна етика, методика проведення екскурсії. Практична підготовка полягає у вивченні і здачі 3-х пішохідних екскурсій Львовом (Курси гідів...).

Кафедрою туризму та економіки Криворізького державного педагогічного університету тричі (2015, 2018, 2020 рр.) були проведені курси екскурсіводів, з метою підготовки туристичних гідів для міста Кривий Ріг. Курси обсягом 82 академічні години тривали до 4 місяців. Навчальна програма складалася з теоретичної та практичної підготовки. Практична підготовка передбачала відвідання екскурсійних маршрутів Кривим Рогом та розробку нової екскурсії та її прилюдний захист (проведення). Теоретична

підготовка включала теми: історія та географія Криворіжжя, туристичні ресурси Кривого Рогу, методика підготовки та проведення екскурсій, анімація в екскурсійній діяльності, регіональні екскурсійні маршрути. Підтвердження отриманих навичок полягало в розробці та проведенні авторської екскурсії (Курси екскурсоводів, 2018).

На профільних кафедрах ЗВО окремі навчальні курси реалізуються як додаткова освітня діяльність. Оплата навчання відбувається через рахунок університету. Для здійснення освітньої діяльності складається і затверджується робоча програма. Це піднімає статусність освіти на туристичного гіда в ЗВО та наближує до рівня вищої освіти, хоча такою зрозуміло вона і не є. Змістове наповнення робочої програми у цілому відповідає стандартній університетській навчальній дисципліні «Організація екскурсійної діяльності». Підвищує рівень курсів гідів при кафедрах ЗВО є практична і регіональна направленість освіти.

Підготовка туристичних гідів туроператорами та турагенствами. Усі відомі нам програми підготовки є неакредитованими. Відбуваються на платній основі і відповідають економічній діяльності суб'єктів туристичного бізнесу (туроператори, турагенства), коли у них виникає брак кадрів і потреба у підготовці гідів для власних потреб. Зміст підготовки туристичних гідів більше спрямований не на формування компетентностей щодо розробки нової екскурсії, а більше на опанування техніки проведення готових екскурсійних маршрутів. Таким чином гід тут більше уявляється як особа супроводу туристичних груп.

Наприклад, в місті Київ функціонує агенція креативних екскурсій «Капітан Київ». За 7 років активної роботи компанія увійшла в ТОП-3 екскурсійних агенцій Києва, що працюють на ринку збірних екскурсій для киян та гостей міста. Агенція активно впроваджує новаторські підходи в маркетингу та створенні екскурсійних продуктів. В її багажу понад 150 екскурсій Києвом. Ця агенція пропонує навчальний курс для початківців «Швидкий старт у професію», з метою підготовки туристичних гідів виключно для потреб столичної дестинації. На меті навчального курсу є навчання опанування слухачами не лише готових екскурсійних маршрутів, а й навчання розробки авторських екскурсій. Навчання передбачає відпрацювання 74-х академічних годин, які включають 4 лекції, 16 практичних занять, участь у 4-х показових екскурсіях та розробка 2-х авторських екскурсійних програм (розглядається як випускова робота). Темі лекцій охоплюють наступні питання: Вступ у професію, методологія та техніка проведення екскурсій, вступ у професію (просунутий рівень), маркетинг екскурсійних продуктів, авторська екскурсія як креативний продукт. Викладачами курсу є практикуючі гідів агенції. Цікавим є те, що найбільш успішним випусникам навчального курсу буде запропонована робота в агенції «Капітан Київ» (Школа гідів...).

Львівський туроператор «Відвідай» для забезпечення власних кадрових потреб пропонує спеціалізовані навчальні курси підготовки туристичних гідів за регіонами ведення бізнесової діяльності – Карпатами, Закарпаттям, Поділлям, Гуцульщиною, Волинню. Викладачами курсів є власні працівники з числа гідів та запрошених краєзнавців. У навчальних програмах увага акцентується на інформації про туристичні цікавинки за маршрутами існуючих екскурсійних програм, з історії регіонів маршрутів, на складові успішної екскурсії, додатково вивчається ораторське мистецтво, акторська майстерність, надання першої домедичної допомоги. За підсумками навчання учасникам видається сертифікат турфірми (Туроператор...).

Підготовка туристичних гідів на навчальних курсах ведеться й багатьма іншими туристичними фірмами України: «Аккорд-тур» (Львів), «Драйвовий равлик» (Київ), «Інтурист – Харків» (Харків), «Ksamil travel» (Кропивницький), «Adriatic Travel» (Київ), «Екскурсійне бюро м. Дніпра» (Дніпро), «Майстерня цікавого Києва» (Київ) тощо.

Підготовка туристичних гідів ініційована місцевими органами виконавчої влади. У даному випадку, підготовка туристичних гідів розуміється як одне із завдань забезпечення місцевої туристичної сфери сертифікованими гідами у цілях розвитку туризму. Прикладом може слугувати діяльність міських і обласних державних адміністрацій.

У Луцьку ініціатором підготовки гідів є відділ туризму та промоції міста міської ради спільно з Луцькою школою екскурсоводів і Луцьким національним технічним університетом. Теоретична та практична підготовка гідів має обсяг 600 годин та шість місяців навчання. Навчальна програма включає вивчення та опанування методичних прийомів проведення екскурсій, складання та розрахунку маршрутів, опанування психологічних прийомів роботи з різними групами туристів, а також вивчення історії та сьогодення Луцька, його архітектури, традицій та пам'яток. У підсумку слухачі мають підготувати «туристичний пакет гіда» та авторську екскурсію, за що отримують сертифікат за спеціальністю «Екскурсовод» (Луцька школа...).

У лютому 2022 року управління туризму та курортів Kherson Regional State Administration спільно з Всеукраїнською асоціацією гідів планували реалізацію курсу підготовки та підвищення кваліфікації «Туристичний гід Херсонської області». Програму, розроблену гідами-практиками та сертифікованими

тренерами відповідно до стандарту EN 15565, було спрямовано на здобуття професії туристичного гίδα. Після завершення навчання передбачалося отримання сертифіката єдиного зразка та внесення до реєстру гідів ВАГ. Курс тривалістю 3,5 місяці (620 годин) охоплював методику підготовки й проведення екскурсій, розроблення та апробацію маршрутів, інтерпретацію спадщини, гастрономічні тури та роботу з інформаційними ресурсами (Всеукраїнська асоціація..., 2022).

У 2020 році Управління туризму та промоції Київської міської державної адміністрації (КМДА) організувало семінар з підвищення кваліфікації для туристичних гідів. Проведений воркшоп був спрямований на вдосконалення майстерності гідів столиці. Тематика навчання була присвячена питанням безпеки екскурсій, акторської майстерності гίδα, взаємодії з турсператорами, конфліктних ситуацій під час екскурсій, етиці в роботі гίδα, альтернативним видам діяльності гідів тощо (Програма семінару..., 2020).

Ще одним прикладом організації курсів підготовки гідів є ініціатива Івано-Франківської ОДА (2018 рік). До програми навчання увійшли теоретична й практична підготовка, вивчення й оволодіння методичними прийомами проведення екскурсій, складання та калькуляція маршрутів, психологія роботи з різними групами туристів, а також вивчення історії і пам'яток Івано-Франківська. До закінчення навчання слухачі повинні були підготувати «портфель гίδα» й авторську екскурсію. Викладачами виступали методисти й гіді-практики, сертифіковані тренери Федерації європейських гідів (FEG), члени ВАГ, викладачі ЗВО Києва та Івано-Франківська. Випускники отримували свідоцтва за фахом «Екскурсовод» (У Франківську..., 2018).

Місцеві територіальні громади, які прагнуть розвивати туризм, також організовують курси підготовки гідів. Так у Львівській області невеликі громади Жовкви та Славського проводили навчання гідів для потреб місцевого туризму.

Загальноприйнятий зміст підготовки туристичних гідів на курсах органів державної влади витримується. Широко практикується колаборація з ЗВО та ГО необхідного профілю та урізноманітнення форм навчання – від курсів до семінарів. Спільними вимогами для навчання на курсах підготовки гідів є наявність у слухачів диплому про вищу освіту (бакалавр, магістр). Спеціальність немає значення. Подібна вимога у всіх інших надавачів освітніх послуг з екскурсійної справи відсутня.

Критичний аналіз. Рекомендації на підставі проведеного аналізу.

Якщо підсумувати неформальну підготовку з екскурсійної справи, то можна виділити низку ключових проблем підготовки туристичних гідів в Україні.

1. Професії туристичного гίδα згідно діючого класифікатора професій немає. Найбільш близькими є професійні види робіт «Екскурсовод» і «Груповод». Тому потребує вирішення на державному рівні питання зміни назви професії найбільш близької до професійних ознак туристичного гίδα. Найбільш адекватною тут є заміна професії «Екскурсовод» на «Туристичний гід».

2. В Україні відсутній професійний стандарт туристичного гίδα. Правда, він не існував і раніше для професій екскурсовода та груповода також. Є гостра необхідність розробки професійного стандарту «Туристичний гід», де чітко визначити компетентності, які мають бути сформовані під час навчання на туристичного гίδα. За основу розробки професійного стандарту мають бути узяті міжнародний і національний стандарти підготовки туристичних гідів, а також сталі традиції підготовки гідів в Україні.

3. Відповідно відсутній адаптований з відповідною інтерпретацією до сталих традицій підготовки гідів в Україні й освітній стандарт. В його основу мають бути покладені 3 вихідні позиції: вже затверджений діючий ДСТУ EN 15565:2016 (який ґрунтується на зміст міжнародного стандарту EN 15565:2008), професійний стандарт туристичного гίδα (нині у стадії розробки) та усталені багаторічні й перевірені підходи до підготовки гідів в Україні. Стандарт ДСТУ EN 15565:2016 є базовим і визначає компетенції, рамки навчальної програми та очікування щодо оцінювання, необхідні для підготовки гідів, які представляють міста, регіони та країни, інтерпретують культурну та природну спадщину, працювати з групами (включаючи відвідувачів з особливими потребами), створювати тури та використовувати відповідні мови, а також підтримують сталий туризм (Європейський стандарт..., 2008; Туристичні гіді..., 2020). Він встановлює стандарти для підготовки та сертифікації гідів, спрямовуючи діяльність гідів на популяризацію України.

Програма навчання за Стандартом передбачає відпрацювання не менше 600 навчальних годин, з них щонайменше 40% загального часу програми (мінімум 240 навчальних годин) має бути практичною, включаючи екскурсії під наглядом та демонстраційні тури. Методи проведення можуть включати лекції, електронне навчання, практичні заняття та індивідуальне навчання. Теоретичні знання – вивчаються всесвітня історія, політичний/правовий контекст ЄС, релігії, мистецтво та література, географія, археологія, архітектура, довкілля та природна спадщина, місцева економіка та сучасне життя, професійна етика. Методи та навички керівництва передбачають опанування технологіями презентацій, комунікацій, управління групами, управління ризиками та кризами, керівництво людьми з особливими потребами,

методик розробки і проведення екскурсій. Бізнес-знання – основи економіки, контекст туристичної галузі, правові аспекти, маркетинг, охорона праці та контроль якості. Визначаються необхідні мовні компетенції для керівництва та спілкування в галузі кваліфікації.

4. Закладам вищої освіти слід переглянути систему навчання екскурсійній справі здобувачів. Рекомендованим може стати введення в рамках спеціальності J3 «Туризм та рекреація» освітньої спеціалізації «Туристичний гід». За наявності затвердженого професійного стандарту випускникам бакалаврату (а може й магістратури) присвоювати професійну кваліфікацію туристичного гίδα. Як варіантом розширення освітніх можливостей в ЗВО може стати введення за рахунок вибіркової складової освітніх мікрокваліфікацій «Туристичний гід».

5. В ЗВО у разі вибору освітньої спеціалізації туристичного гίδα розширити перелік освітніх компонентів з екскурсійної діяльності, обов'язковою має стати навчальна практика з екскурсійної справи. Навчальні посібники і робочі програми мають бути осучаснені до вимог сьогодення екскурсійної практики в туризмі.

6. Зважаючи на різноманітність змісту існуючих навчальних програм неформальної освіти з підготовки гідів та за наявності єдиного професійного стандарту туристичного гίδα у майбутньому, слід розглянути питання розробки уніфікованої навчальної програми підготовки. Вона може мати унікальні варіації відповідно до потреб регіону.

7. У майбутньому саме профільні кафедри ЗВО мають стати центрами підготовки туристичних гідів як за академічними планами підготовки бакалаврів, так і неформальної освіти. Для цього найкращим форматом підготовки туристичних гідів бачиться система освіти на основі колаборації кадрів викладачів університетів, тренерів і гідів-практиків профільних громадських організацій та туристичного бізнесу. Тільки через університети можна добитися формалізації сучасної системи підготовки гідів, виведення її на акредитований академічний рівень, а сертифікат отримав би вагомий статус.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що підготовка туристичних гідів в Україні нині має фрагментарний і переважно неформальний характер, що зумовлено відсутністю окремої освітньої спеціальності у системі вищої освіти та професійного стандарту «Туристичний гід». Попри офіційне визнання професії у класифікаторі, університетська підготовка обмежується окремими дисциплінами й не забезпечує формування повноцінних професійних компетентностей. Унаслідок цього ключову роль у підготовці кадрів перебрали на себе громадські організації, туристичний бізнес і місцеві органи влади, які пропонують різноманітні за тривалістю й змістом курси. Водночас ці програми здебільшого не акредитовані, мають різний рівень якості та не забезпечують єдиних вимог до професійної підготовки гідів.

Обґрунтовано необхідність системних змін у підготовці туристичних гідів шляхом розробки професійного стандарту, гармонізованого з європейськими вимогами, та створення на його основі освітнього стандарту й уніфікованих програм навчання. Перспективним напрямом визначено інтеграцію підготовки гідів у структуру вищої освіти через запровадження спеціалізації або мікрокваліфікацій у межах спеціальності «Туризм та рекреація» з обов'язковою практичною складовою. Важливу роль у формуванні сучасної, конкурентоспроможної системи підготовки мають відігравати ЗВО у співпраці з громадськими організаціями та туристичним бізнесом, що дозволить поєднати академічну основу з практичним досвідом і підвищити якість екскурсійних послуг в Україні.

Література

Аксьонова Н.В. Організація екскурсійної діяльності: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 242 «Туризм». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 232 с. URL: <https://surl.li/utuafg>

Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Альтерпрес РА, 2012. 444 с.

Вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм туристичних гідів. Методичні рекомендації НТОУ. 2020. URL: <https://surl.li/llamxl>

Всеукраїнська асоціація гідів. Навчання. URL: <https://surli.cc/sfzkop>

Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посібн. 2-ге вид. Херсон: Олді-Плюс, 2018. 247 с.

Громадська спілка «Всеукраїнська асоціація гідів». URL: <https://uaguides.com/novyny.html>

Європейська федерація асоціацій туристичних гідів. URL: <https://www.feg-touristguides.com/>

Європейський стандарт підготовки та кваліфікації туристичних гідів (стандарт EN 15565). 2008. URL: <https://surl.li/vwppul>

Каролоп О. О. Організація екскурсійної діяльності. К.: Вид. центр КНЕУ, 2002. 45 с.

Кіптенко В. К., Малиновська О. Ю. Організація екскурсійних послуг: Підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 518 с. URL: <https://surl.li/qldyhv>

- Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. 144 с. URL: <https://surl.li/wtydhq>
- Курси гідів-екскурсоводів по Львову. URL: <https://surl.li/jnwjwe>
- Курси екскурсоводів – 2018. КДПУ. URL: <https://surl.li/vwkghk>
- Леоненко Н. А. Організація екскурсійної діяльності: конспект лекцій. Х.: НУЦЗУ, 2019. 167 с. URL: <https://surl.li/tppusq>
- Луцька школа гідів. URL: <https://surl.li/xwhmzt>
- Навчальний курс підготовки фахівців туристичного супроводу «Туристичний гід». URL: <https://surl.li/eraatq>
- Національний класифікатор професій ДК 003:2010. Дата оновлення: 16.01.2024. URL: <https://surl.li/xrmljz>
- Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг: навчально-методичний посібник. Одеса: Астропринт, 2011. 216 с.: URL: <https://surl.lu/lyhbxw>
- Опря Б. О. Організація екскурсійних послуг: навч.-метод. посіб. для студ. 2 курсу екон. ф-ту напрямку підготов. «Туризм». Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. 95 с.
- Поколюдна М. М. Організація екскурсійної діяльності: підручник. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. 180 с. URL: <https://surl.li/vental>
- Програма семінару «Kyiv Guide». URL: <https://surl.li/fadmpb>
- Сертифіковані курси туристичних гідів (екскурсоводів) Одеси. URL: <https://training.tic.in.ua/training-guide-odessa-uk/>
- Слатвінська Л. А. Організація екскурсійної діяльності: навч. посіб. Умань: Візаві, 2022. 205 с. URL: <https://surl.li/bhural>
- Сокол Т. Г. Проблеми професійної підготовки кадрів екскурсоводів і гідів-перекладачів для сфери туризму України. *Географія та туризм*. 2015. Вип. 34. С. 42-49. URL: <https://surl.lt/pnkmwm>
- Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 24 – Сфера обслуговування, спеціальність 242 – Туризм. URL: <https://surl.li/bxpbax>
- Туристичні гіді. Навчальний курс NTO.UA. 2020. URL: <https://surl.li/dfpgjm>
- Туристичні послуги – Вимоги до надання програм підготовки та кваліфікації професійних туристичних гідів. Стандарт EN 15565:2008. URL: <https://surl.lu/mpakyl>
- Туроператор «Відвідай». Навчальні курси. URL: <https://vidviday.ua/courses>
- Ukraine Tourism Awards 2021. Головна туристична премія України. Переможці 2021 року. URL: <https://surl.li/wcaqsn>
- У Франківську стартували курси екскурсоводів. Запрошують усіх охочих. 2018. URL: <https://galka.if.ua/u-frankivsku-startuvali-kursi-ekskursovodiv-zaprosuyut-usih-ohochih/>
- Федорченко В. К., Костюкова О. М., Дьорова Т. А., Олексійко М. М. Історія екскурсійної діяльності в Україні. К.: Кондор, 2004. 166 с.
- Чагайда І. М., Грибанова С. В. Екскурсознавство. К.: Кондор, 2004. 240 с.
- Чернишова Т. М. Організація екскурсійної діяльності: навч. посіб. Житомир: Поліський нац. ун-т, 2022. 160 с.
- Школа гідів «Капітан Київ». URL: <https://edu.captain.kiev.ua/#about>

Non-Formal Training of Tourist Guides in Ukraine: Current State and Challenges

Kazakov Volodymyr

*PhD in Geography (Candidate of Geographical Sciences), Associate Professor,
Head of the Department of Tourism and Economics
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine;
Best Guide of Ukraine 2021 according to the Ukraine Tourism Awards*

Shchuka Halyna

*Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor, Professor at the Department of Geography and Tourism
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine*

The article examines the current state of tourist guide training in Ukraine and analyzes the role of non-formal education in developing their professional competencies. The relevance of the study is determined by the shortage of highly qualified guides, which has intensified due to the pandemic and the full-scale war, as well

as by the mismatch between the requirements of the tourism market and the capabilities of the formal higher education system. It is noted that the training of specialists in higher education institutions is carried out within the specialty “Tourism and Recreation”; however, excursion activities are represented by a limited number of academic courses and practical trainings, which does not fully meet the requirements for professional guide training.

The paper considers the main forms of non-formal training for tourist guides implemented by public organizations, university departments, tourism business entities, and public authorities. The content and structure of training programs, their duration, methodological support, and practical orientation are analyzed. It has been established that such programs play an important role in developing the professional competencies of future guides; however, they are characterized by significant variability and the absence of unified training standards. Particular attention is paid to the problems of regulatory and legal support of the tourist guide profession, including the absence of a professional standard and a separate educational specialization within the higher education system.

The study substantiates the need to modernize the system of tourist guide training through the development of a national professional standard harmonized with European requirements, as well as the creation of an educational standard and unified training programs. A promising direction is identified as the integration of guide training into the higher education system through the introduction of a specialization or micro-qualification within the “Tourism and Recreation” specialty in cooperation with public organizations and the tourism business.

Keywords: tourist guide, excursion activity, excursion, non-formal education.

References

- Aksyonova, N. V. (2022). Orhanizatsiia ekskursionoi diialnosti [Organization of excursion activities]. V. N. Karazin Kharkiv National University. Retrieved from <https://surl.li/utuafg> 232 p. [in Ukrainian].
- Babarytska, V. K., Korotkova, A., & Malynovska, O. (2012). *Excursion Studies and Museum Studies: A Study Guide (2nd ed., revised and expanded). Kyiv: Alterpres RA. 444 p. [in Ukrainian].
- Vymohy do profesiinoi pidhotovky ta kvalifikatsiinykh prohram turystychnykh hidiv (2020). Metodychni rekomendatsii NTOU [Requirements for professional training and qualification programs for tourist guides. Methodological recommendations of NTOU]. Retrieved from <https://surl.li/llamxl>
- Vseukrainska asotsiatsiia hidiv. Navchannia [All-Ukrainian Association of Guides. Training]. Retrieved from <https://surl.li/cc/sfzkop>
- Halasiuk, S. S. (2018). Orhanizatsiia turystychnykh podorozhei ta ekskursionoi diialnosti [Organization of tourist trips and excursion activities] (2nd ed.). Oldi-Plius. [in Ukrainian].
- Hromadska spilka “Vseukrainska asotsiatsiia hidiv” [Public union “All-Ukrainian Association of Guides”]. Retrieved from <https://uaguides.com/novyny.html>
- European Federation of Tourist Guide Associations. Retrieved from <https://www.feg-touristguides.com/>
- Yevropeyskyi standart pidhotovky ta kvalifikatsii turystychnykh hidiv (EN 15565) (2008). [European standard for the training and qualification of tourist guides (EN 15565)]. Retrieved from <https://surl.li/vwppul> [in Ukrainian].
- Karolop, O. O. (2002). Orhanizatsiia ekskursionoi diialnosti [Organization of excursion activities]. KNEU Publishing Center. 45 p. [in Ukrainian].
- Kiptenko, V. K., & Malynovska, O. Yu. (2018). Orhanizatsiia ekskursionykh posluh [Organization of excursion services]. Oldi-Plius. 518 p. Retrieved from <https://surl.li/qldyhv> [in Ukrainian].
- Korol, O. D. (2016). Orhanizatsiia ekskursionykh posluh u turyzmi [Organization of excursion services in tourism]. Chernivtsi National University. 144 p. Retrieved from <https://surl.li/wtydhq> [in Ukrainian].
- Kursy hidiv-ekskursovodiv po Lvovu [Guide-excursion courses in Lviv]. Retrieved from <https://surl.li/jnwjwe>
- Kursy ekskursovodiv – 2018. KDPU [Tour guide courses – 2018. Kryvyi Rih State Pedagogical University]. Retrieved from <https://surl.li/vwkgkh>
- Leonenko, N. A. (2019). Orhanizatsiia ekskursionoi diialnosti: Konspekt lektsii [Organization of excursion activities: Lecture notes]. NUTSU. 167 p. Retrieved from <https://surl.li/tppusq> [in Ukrainian].
- Lutska shkola hidiv [Lutsk School of Guides]. Retrieved from <https://surl.li/xwhmzt>
- Navchalnyi kurs pidhotovky fakhivtsiv turystychnoho suprovodu “Turystychnyi hid” [Training course for tourist support specialists “Tourist Guide”]. Retrieved from <https://surl.li/epaatq>
- Natsionalnyi klasyfikator profesii DK 003:2010 (2024). [National classification of professions DK 003:2010]. Retrieved from <https://surl.li/xpmljz> [in Ukrainian].
- Nezdoiminov, S. H. (2011). Orhanizatsiia ekskursionykh posluh [Organization of excursion services]. Astroprint. 216 p. Retrieved from <https://surl.li/lyhbxw> [in Ukrainian].

Oprya, B. O. (2013). Orhanizatsiia ekskursionykh posluh [Organization of excursion services]. Medobory-2006. 95 p. [in Ukrainian].

Pokolodna, M. M. (2017). Orhanizatsiia ekskursionoi diialnosti [Organization of excursion activities]. O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv. 180 p. Retrieved from <https://surl.li/vental> [in Ukrainian].

Prohrama seminaru “Kyiv Guide” [Program of the seminar “Kyiv Guide”]. Retrieved from <https://surl.li/fadmpb> [in Ukrainian].

Sertyfikovani kursy turystychnykh hidiv (ekskursovodiv) Odesy [Certified tourist guide courses in Odesa]. Retrieved from <https://training.tic.in.ua/training-guide-odessa-uk/>

Slatvinska, L. A. (2022). Orhanizatsiia ekskursionoi diialnosti [Organization of excursion activities]. Vizavi. 205 p. Retrieved from <https://surl.li/bhural> [in Ukrainian].

Sokol, T. H. (2015). Problemy profesiinoi pidhotovky kadriv ekskursovodiv i hidiv-perekladachiv dlia sfery turyzmu Ukrainy [Problems of professional training of tour guides and interpreter guides for the tourism sector of Ukraine]. *Heohrafiia ta turizm*, (34), 42–49. Retrieved from <https://surl.lt/pnkmwm> [in Ukrainian].

Standart vyshchoi osvity Ukrainy: Pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 24 – Sfera obsluhovuvannia, spetsialnist 242 – Turizm [Higher education standard of Ukraine: Bachelor’s level, field of knowledge 24 – Service sector, specialty 242 – Tourism]. Retrieved from <https://surl.li/bxpbax> [in Ukrainian].

Turystychni hidy (2020). Akademiia NTOU [Tourist guides. NTOU Academy]. Retrieved from <https://surl.li/dfpgjm>

Tourism services – Requirements for the provision of professional tourist guide training and qualification programmes. EN 15565:2008. Retrieved from <https://surl.lu/mpakyl> [in Ukrainian].

Turoperator “Vidvidai”. Navchalni kursy [Tour operator “Vidvidai”. Training courses]. Retrieved from <https://vidviday.ua/courses>

Ukraine Tourism Awards 2021. Holovna turystychna premiia Ukrainy. Peremozhtsi 2021 roku [Ukraine Tourism Awards 2021. Main tourism award of Ukraine. Winners of 2021]. Retrieved from <https://surl.li/wcaqsn>

U Frankivsku startuvaly kursy ekskursovodiv. Zaproshuiut usikh okhochykh (2018). [Tour guide courses have started in Frankivsk. All interested parties are invited to participate]. Retrieved from <https://galka.if.ua/u-frankivsku-startuvali-kursi-ekskursovodiv-zaproshuyut-usih-ohochih/>

Fedorchenko, V. K., Kostyukova, O. M., Dorova, T. A., & Oleksiiko, M. M. (2004). Istorii ekskursionoi diialnosti v Ukraini [History of excursion activities in Ukraine]. Kondor. 166 p. [in Ukrainian].

Chahaida, I. M., & Hrybanova, S. V. (2004). Ekskursoznavstvo [Excursion studies]. Kondor. 240 p. [in Ukrainian].

Chernyshova, T. M. (2022). Orhanizatsiia ekskursionoi diialnosti [Organization of excursion activities]. Polissia National University. 160 p. [in Ukrainian].

Shkola hidiv “Kapitan Kyiv” [Guide school “Captain Kyiv”]. Retrieved from <https://edu.captain.kiev.ua/#about>

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Received: February 05, 2026

Accepted: March 03, 2026

Published: April 22, 2026